٢٢ بیرئینان

دەربارەی ئەردهەژ و ئەحکامێت وان

محمد صالح المنجد

وەرگێڕان:

ئالان ادریس سەرەڕوی

٢٢ بیرئینان

دەربارەی ئەردهەژ و ئەحکامێت وان

محمد صالح المنجد

وەرگێڕان:

ئالان ادریس سەرەڕوی

پێشەکی

ب ناڤێ خودێ ﷻ، پشتی کو ل ڤان دووماهیان ڕوویدانا ئەردهەژا بەرەڤ زێدەبوونێڤە چووی، من ب فەر دیت کو ئەز ڤێ پەڕتوکا سڤک وەرگێڕمە سەر زمانێ کوردی، و ئەڤ پەرتوکە د بنەکوکا خۆدا کومەکا گوتار و وانێن شێخ (محمد صالح المنجد)ینە و تیما (زاد) یا زاستێن شەرعی ڕابوویە ب کومرن و نڤیسین و لێکدان ئەڤان بابەتان و ئەڤ پەرتوکە ژێ دروست بوویە؛ داخازێ ژ خودێ دکەین کو ئەڤی کارێ مەیێ بچویک بۆ خۆ بهەژمێریت و مفا ژێ بهێتە وەرگرتن، و هەر کەسەکێ بەلاڤ بکەت خودێ پاداشتێ وی خێرەکا مەزن بدەتێ.

١

ئەردهەژ و بورکان، ڕوژغەیرین و هەیڤغەیرین، توفان و هڕوبا، عەور و هەوا، شەڤ و سپێدە، هەیڤ و ڕۆژ، سەڕما و گەرما، ستێر و فەلەک؛ هەمی ئایەتێن خودێنە، و ئاماژێ ددەنە سەر ئێکینیا وی و خودانیا وی و زاڵبوونا وی ل سەر هەر تشتەکی، و هەرووەسا مەزنیا شیانا وی، و تمامەتیا بڕێڤەبرنا وی، و دانا هەر تشتەکی ژ هەژی(لدویڤ کریاران) بۆ بەنیێن وی، و نیشانن بۆ هندێ کو چ خودایێن ژ هەژی پەرستنێ نینن بتنێ ئەو تێنەبیت ﷻ، و مرۆڤ هەمی بەرامبەر وی د هەژار و شکەستینە، هەرووەسا بلا بۆ مە یا دیاربیت کو سروشتی چ بەهر و شیان د بڕێڤەبرنا ڤان ئایەتاندا نینە، و هەر باشیەکا ژ

ڤان ئایەتان گەهشتبیتە مە ئەو ب قەدەرا خودێ بوو و بۆ مە نەدبوو ئەم خڕابیێ ژێ ببینین، و هەر خڕابیەک یان نەخوشیەکا ژ ڤان ئایەتان گەهشتبیتە مە ب قەدەرا خودێ بوو و بۆ مە نەدبوو ئەم باشیێ ژ وێ چەندێ ببینین.

خودایێ مەزن ﷻ دبێژیت:﴿إِنَّ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَٱخۡتِلَٰفِ ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِ لَأٓيَٰتٖ لِّأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ ١٩٠﴾(آل عمران:١٩٠).

هەروەسا دبێژیت:﴿وَفِي ٱلۡأَرۡضِ ءَايَٰتٞ لِّلۡمُوقِنِينَ ٢٠ وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ ٢١﴾(الذاريات:٢١،٢٠).

هەروەسا ﷻ دبێژیت:﴿أَوَلَمۡ يَنظُرُواْ فِي مَلَكُوتِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَيۡءٖ﴾ (الأعراف:١٨٥).

دیسان دەربارەی ڤێ چەندێ ﷻ دبێژیت:﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعۡجِزَهُۥ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ إِنَّهُۥ كَانَ عَلِيمٗا قَدِيرٗا﴾(فاطر:٤٤).

٢

ئێک ژ نیعمەتێن هەرە مەزنێن خودێ ل سەر بەندەیێن وی، و یا کو مرۆڤ ژێ د بێ ئاگەهـ، نیعمەتا جێگیری و نەلڤینا ئەردیە.

وەکی کو خودایێ مەزن ﷻ دبێژیت:﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ قَرَارٗا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءٗ﴾(غافر:٦٤).

و دبێژیت:﴿أَمَّن جَعَلَ ٱلۡأَرۡضَ قَرَارٗا وَجَعَلَ خِلَٰلَهَآ أَنۡهَٰرٗا وَجَعَلَ لَهَا رَوَٰسِيَ وَجَعَلَ بَيۡنَ ٱلۡبَحۡرَيۡنِ حَاجِزًاۗ أَءِلَٰهٞ مَّعَ ٱللَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ٦١﴾(النمل:٦١).

سوبحان ژ شاهێ قودرەتێ، ئەوە یێ کو ئەرد ((جێگیر و ئارام و نەلڤ کری، نە د لڤلڤیت و نە د لەرزیت و نە ژ جهـ دچیت ل بن پێت مرۆڤان، ئەگەر ئەرد یێ هوسابا، ژیان ل سەر

ئەردی دا گەلەکا نەخوش بیت، بەلێ پا خودێ -ژ ڕەحم و دلوڤانیا خۆ- کرە ئەردەکێ ڕاست و جێگیر و ب ساناهی بۆ ژیانێ نە هەژییێت و نە دلڤلڤیت))[١].

هەروەکی کو خودایێ مەزن گوتی: ﴿وَأَلْقَىٰ فِي ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَٰرًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٥﴾(النحل:١٥).

(١) تفسير ابن كثير (٦/٢٠٣).

٣

ئەڤجا دەمێ کو خودێ ئەردهەژان وەک موصیبەت ددەتە عەبدێن خۆ، پێدڤیە مرۆڤ بیرا خۆ ل نیعمەتێن خودێ بینیت، کو ئەو ژی جێگیرکرنا ئەردی و ب ساناهیکرن و بەردەستکرنا وێیە، داکو مرۆڤ ل سەر خۆجه ببن، و داکو بشێن چاندنێ لێ شینبکەن و ئاڤایان ل سەر ئاڤا بکەن، و مفای ژ خێر و بەرەکەتێن وێ وەربگرن.

وەکی کو خودایێ مەزن گوتی: ﴿أَلَمۡ نَجۡعَلِ ٱلۡأَرۡضَ مِهَٰدٗا ٦ وَٱلۡجِبَالَ أَوۡتَادٗا ٧﴾ (النبأ:٦،٧).

و گوتی: ﴿أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى ٱلْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى ٱلسَّمَآءِ
كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى ٱلْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى ٱلْأَرْضِ
كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾﴾ (الغاشية:١٧-٢٠).

٤

ئیمامێ (ابن القیم) دبێژیت:((و تو هزرا خۆ د ئەردێ خودێدا بکە کا چەوا هاتیە چێکرن، ب شێوەکێ ڕاوەستیای و ئارام یێ هاتیە ئافراندن، داکو ببیتە جهەکێ گونجای بۆ گیانەوەر و کەسکاتی و سامانی، و هەر تشتەکێ مرۆڤ و گیانەوەران بڤێت دشێن ل سەر بکەن، و ل سەر بڕوینە خارێ داکو وەستیان ژێ خلاس ببیت، و ل سەر بنڤن داکو ئارام ببن، و دشێن کارێن خۆ ژی ل سەر بکەن. ئەگەر ئەو یێ لەرزوک با یان هاتن و چوون کربا؛ چ تشت نەدشیان ل سەر ئەردی خۆجه و ئارام ببن، و چ ئاڤاهیان ژی خۆ ل سەر نەدگرت، و چ مرۆڤ نەدشیان بازرگانیێ و پیشاسازیێ و چاندنێ و کاروباران ل سەر بڕێڤە ببەن! ئەرێ

ما ئەو دێ چەوا شێن وێ چەندێ کەن و ئەرد یێ ل بن پێیێن وان دهەژیێت؟! و ئەگەر تو نەشێی ڤێ چەندێ خەیالکەیژی، بیرا خۆ بینە دەمێ کو ئەردهەژیان ڕوویددەن، هەرچەندە دەمێ وان گەلەک یێ کورتە ژی بەلێ پا تو دبینی کا چەوا مرۆڤ ژ مالێن خۆ دڕەڤن و بجهدهێلن؟!

و خودێ ئەڤ چەندە بۆ مە یا د قورئانێدا دیارکری دەمێ کو گوتی:﴿وَأَلْقَىٰ فِي ٱلْأَرْضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ﴾(النحل:١٥).

و دەمێ گوتی:﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ قَرَارًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً﴾(غافر:٦٤).

و گوتنا وی:﴿ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ مَهْدًا ﴾ (طه:٥٣).[١]

(١) مفتاح دار السعادة (٦١٩/٢).

٥

زێدەبوونا ئەردهەژان و بەربەلاڤبوون و بەردەوامبونا وان ژ نیشان و مەرجێن قیامەتێ یێن بچویکن؛ هەروەکی کو پێغەمبەری ﷺ ئاماژێ ب ڤێ چەندێ دای، دەمێ گوتی:**((قیامەت ناڕابیت هەتاکو، زانینا شەرعی ژناڤ هەوە دهێتە ڕاکرن، و ئەردهەژیان زێدەدبن، و زەمان نێزیک دبیت[1]، و فتنە دەردکەڤن، و کوشتن زێدەدبیت، و هەتاکو ماڵ و سامان هند زێدەببیت کو ژ ڕادەی دەربکەڤیت))**[2].

---

(١) ئانکو دەم دێ گەلەک زیکا بوریت و بەرەکەت تێدا نامینیت.
(٢) ئیمامی بوخاری (١٠٣٦) ڤەدگوهێزیت، و ئیمامێ موسلم (١٥٧) هندەکێ ژ ڤێ فەرموودێ ڤەگوهێزیت.

٦

ئەردهەژیان ئایەتەکە ژ ئایەتێن خودێ، پێن کو بیرا مە ل ڕۆژا قیامەتێ و ئەو ڕوویدانێن تێدا ڕوویددەن دئینن، چونکو ئەردهەژیان ئێکە ژ مەرجێن قیامەتێ.

خودایێ مەزن ﷻ دبێژیت:﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمۡۚ إِنَّ زَلۡزَلَةَ ٱلسَّاعَةِ شَيۡءٌ عَظِيمٞ ١ يَوۡمَ تَرَوۡنَهَا تَذۡهَلُ كُلُّ مُرۡضِعَةٍ عَمَّآ أَرۡضَعَتۡ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمۡلٍ حَمۡلَهَا وَتَرَى ٱلنَّاسَ سُكَٰرَىٰ وَمَا هُم بِسُكَٰرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ ٱللَّهِ شَدِيدٞ ٢ ﴾(الحج:١-٢).

و دبێژیت: ﴿ إِذَا زُلۡزِلَتِ ٱلۡأَرۡضُ زِلۡزَالَهَا ١ وَأَخۡرَجَتِ ٱلۡأَرۡضُ أَثۡقَالَهَا ٢ وَقَالَ ٱلۡإِنسَٰنُ مَا لَهَا ٣ يَوۡمَئِذٖ تُحَدِّثُ أَخۡبَارَهَا ٤ بِأَنَّ

﴿رَبَّكَ أَوۡحَىٰ لَهَا ۝٥ يَوۡمَئِذٖ يَصۡدُرُ ٱلنَّاسُ أَشۡتَاتٗا لِّيُرَوۡاْ أَعۡمَٰلَهُمۡ ۝٦﴾ (الزلزلة:١-٦).

هەرووەسا ﷻ دبێژیت:﴿إِذَا رُجَّتِ ٱلۡأَرۡضُ رَجّٗا ۝٤ وَبُسَّتِ ٱلۡجِبَالُ بَسّٗا ۝٥ فَكَانَتۡ هَبَآءٗ مُّنۢبَثّٗا ۝٦﴾(الواقعة:٤-٦).

ئانكو: ئەگەر ئەرد هەژیا و لقلقی و تێكچوو، و چیا ژناڤچوون و هەرفین، ئەڤجا ئەرد بوو هندەک دندكێن ئاخێ يێن پرت و بەلاڤ.

٧

پێغەمبەری ﷺ یا گوتی کو دێ ئەردهەژ ل لایێ ڕۆژهەلاتێ وەلاتێن عەرەبی، عێراقێ و دەڤەرێن دەوروبەر ڕوویدەن، پێغەمبەری ﷺ ئاماژە دا لایێ عێراقێ و گوت:((**ئەردهەژ و فتنە یێن ل وێرێ هەین، و ل وێرێ دەستەکا شەیتانی دەردکەڤیت**))[١].

ئەڤ فەرموودە هوسا دیاردکەت کو دێ پتریا جاران هوسا ڕوویدەت و ئەردهەژیان دێ ل وێرێ ڕوویدەن، و ئەڤێ چەندێ چ هەڤدژی دگەل هندێ نینە کو ئەگەر ئەردهەژ ل جهەکێ دی ڕوویبدەن.

(١) ئیمامێ بوخاری ڤەدگوهێزیت (١٠٣٧).

٨

ئەردهەژان ئەگەرێن هەین و حیکمەتێن خودێ ژی یێن پێ هەین، و چ هەڤدژی دناڤبەرا واندا نینە، و موسلمانێ خودان دلەکێ زیندی وان هەردووکان تێکهەل ناکەت، و ئەگەرێ ماددی یێ ئەردهەژێ حیکمەتا خودێ ژبیرا وی نابەت، وەکی کو دویڤکەفتیێن ماددەگەریێ وێ چەندێ دکەن، ئەوێن کو باوەریێ ب خودێ نائینن، و دمیننە بدویڤ ئەگەرێن ماددی و دونیاییڤە و ژبیردکەن کو ئەوێ ماددە و دونیا و ئەگەر و لوجیک داین هەر خودێیە ﷻ، و شیانا وی ل سەر تشتەکی یا زاڵە و بۆ هەر تشتەکی حیکمەتەک یا پێ هەی.

وەکی کو خودایێ مەزن دبێژیت:﴿ يَعۡلَمُونَ ظَٰهِرٗا مِّنَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ عَنِ ٱلۡأٓخِرَةِ هُمۡ غَٰفِلُونَ ٧ ﴾ (الروم:٧).

هەرووەسا دبێژیت:﴿ وَكَأَيِّن مِّنۡ ءَايَةٖ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يَمُرُّونَ عَلَيۡهَا وَهُمۡ عَنۡهَا مُعۡرِضُونَ ١٠٥ ﴾ (يوسف:١٠٥).

٩

ئێک ژ حیکمەتێن ئەردهەژ و ڕۆژغەیرین و هەیڤغەیرینێ ئەوە: کو ئەو هندەک ئایەتن ژ ئایەتێن خودێ داکو پێ بەندەیێن خۆ بترسینیت، ژ پێخەمەت هندێ داکو بۆ لایێ وی بزڤڕن و تەوبێ بکەن.

وەکی کو خودایێ مەزن گوتی: ﴿وَمَا نُرۡسِلُ بِٱلۡأٓيَٰتِ إِلَّا تَخۡوِيفٗا ٥٩﴾(الإسراء:٥٩).

قەتادە -خودێ دلوڤانیێ پێ ببەت- دبێژیت: ((خودێ ب هەر ئایەتەکا وی بڤێت مرۆڤان پێ دترسینیت، بەلکی ئەو پێداچوونێ دخۆدا بکەن، یان بیرا خۆ بینن، یان ژی ل خودایێ خۆ بزڤڕن)).

پاشى ژى گوت:((بۆ مه يا هاتيه گوتن كو ل سەردەمێ (ابن مسعود)ى ﵁ باژێرێ كوفه هەژيا، ئەڤجا (ابن مسعود)ى گوت: ئەى گەلى مرۆڤان، خودايێ هەوە يێ داخوازا ل خۆ زڤرِينێ ژ هەوە دكەت، ئەڤجا ل خۆ بزڤرِن))[1].

ئانكو: خودێ ب ڤێ چەندێ داخواز ژ وان كر كو ئەو غەزەبا خودێ ژ سەر خۆ رِاكەن، برِێكا هێلانا گوننەهان و تەوبێ و داخازا لێبورينێ ژ خودێ.

و خودايێ مەزن ﷻ دبێژيت: ﴿قُلۡ هُوَ ٱلۡقَادِرُ عَلَىٰٓ أَن يَبۡعَثَ عَلَيۡكُمۡ عَذَابٗا مِّن فَوۡقِكُمۡ أَوۡ مِن تَحۡتِ أَرۡجُلِكُمۡ أَوۡ يَلۡبِسَكُمۡ شِيَعٗا وَيُذِيقَ بَعۡضَكُم بَأۡسَ بَعۡضٍۗ ٱنظُرۡ كَيۡفَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّهُمۡ يَفۡقَهُونَ ٦٥﴾(الأنعام:٦٥).

---

(١) تفسير الطبري (١٤/٦٣٨).

و پێغەمبەری ﷺ بۆ مە یا دایە دیارکرن و گوتی:((**هندیکە ڕۆژ و هەیڤن بۆ مرن و ژیانا کەسێ نا غەیرن، بەلکو ئەو هندەک ئایەتن ژ ئایەتێن خودێ، خودێ پێ بەندەیێن خۆ دترسینیت**))[1].

---

(١) ئیمامێ بوخاری (١٠٤٤) و ئیمامێ موسلم (٩٠١) ڤەدگوهێزن.

١٠

هندەک ژ ئەگەرێن پەیدابوونا ئەردهەژان یێن کو زانایێن جیولوجی بۆ مە ددەنە دیارکرن، ئەڤەنە: لاوازیا موکومیا ئەردی ل جهێ ئەردهەژێ، یان ژی فشارەکا بوخارێ دناڤکا ئەردیدا دبیتە ئەگەرێ ڕوویدانا ئەردهەژێ ل نێزیکی وی جهی. هەرووسا هندەک ئەگەرێن دی ژی هەنە.

بەلێ پا ئەڤ ئەگەرە نە هەڤدژن دگەل وێ چەندێ کو ئەڤ ئەردهەژە هندەک ئایەتن خودێ پێ مرۆڤان دترسینیت.

شێخێ ئیسلامێ (ابن تیمیة) دبێژیت:((ئەردهەژ ژ ئایەتێن خودێنە، ئەوێن پێ بەندەیێن خۆ

دترسينيت، هەروەکى کا چەوا وانا ب ڕۆژغەيرينێ و هندەک ئايەتێن دى دترسينيت.

و ڕوويدانان ئەگەر و حيکمەتێن خۆ يێن هەين، ئەڤجا ترساندنا مرۆڤان ب پيڤەلەرزان ئێکە ژ حيکمەتێن خودێ ﷻ))[1].

و شێخ (ابن باز) –خودێ دلوڤانيێ پێ ببەت- دبێژيت:((زانينا ئەگەرێن ئەردهەژان برێکا زانستى، نابيتە ڕێگر ل بەر وێ چەندێ کو ئەو ترساندنەکە و هشيارکرنەکە ژ دەڤ خودێ ﷻ، چونکو ئەوە يێ کو ئايەت دروستکرين و ئەگەرێن وان بەرهەڤکرين؛ هەروەکى کا چەوا د هندەک دەمێن ديارکريدا ڕۆژ دهەليت و ئاڤاديبيت، و هەيڤ و ستێر ژى ب هەمان شێوە، بەلێ پا ئەو هەمى ئايەتێن خودێنە ﷻ،

(١) مجموع الفتاوى (٢٤/٢٦٤).

ئەڤجا دەمێ خودێ ئەگەرێن پەیدابوونا ئەردهەژێ دروستکرین -هەروەکی زانایێن فەلەکێ دبێژن- ئەڤ چەندە نابیتە ڕێگر ئەو ترساندنەک و هشیارکرنەکە ژ دەڤ خودێ ﷻ))[١].

(١) فتاوى و رسائل الشيخ ابن باز (٣٠/٢٩٠)، ب کورتی.

١١

چ ئاریشە د هندێدا نینە کو مرۆڤ ئەگەرێن زانستی یێن ئەردهەژان بدەتە دیارکرن، وەکی کو بهێتە گوتن: ئەگەرێ ئەردهەژێ ئەڤ چەندە و ئەڤ چەندەنە، بەلێ پا دڤێت ژبیرا مرۆڤی نەچیت کو خودێ حیکمەت یا ب ڤێ چەندێ هەی، و ئەوە یێ کو ئەو ئەردهەژ و ئەگەرێن وێ ئافراندین و د قەدەرێدا نڤیسی و پاشی فەرمان و ب دروستبوونا ڕوویدانا وێ کری ﷾؛ و ڕوویدانا ڤێ چەندێ ترسا ژ غەزەبا خودێ د دلێ مرۆڤیدا پەیدادکەت و مرۆڤی بەرەڤ وێ چەندێڤە دبەت یا کو خودێ حەژێ دکەت و پێ ڕازی دبیت، پاشی خودێ دلوڤانیێ ب مرۆڤی ببەت و مرۆڤی ژ بەلایان بپارێزیت.

١٢

د بنیاتدا ئەردهەژ و ڕۆژغەیرین و هەیڤغەیرین و هندەک ئایەتێن دی یێن خودێ، تڕساندنە و هشیارکرنە ژ دەڤ خودێ ﷻ بۆ بەندەیێن وی و بیرا وان ل وێ چەندی دئینتەڤە کو ئەو دێ بۆ لایێ خودێ زڤڕنەڤە، بەلێ پا دبیت ئەڤ تڕساندنە سزایەک بیت ژ دەڤ خودێ ب ئەگەرێ گونەهێن مرۆڤان؛ و ژبەر ڤێ چەندێ فەرمان یا ل مرۆڤان هاتیەکرن دەمێ کو ڕۆژغەیرین ڕوویددەت مرۆڤ هەر زیکا داخازا لێبورینا گونەهان ژ خودێ بخوازیت و دوعا ژ خودێ بکەت و بەرەڤ صەدەقا و نڤێژێڤە بچیت؛ داکو خودێ ڤان سزایان (وەکی ئەردهەژیانێ و ڕۆژغەیرینێ) نەدەتە مرۆڤان یێن

کو ئەو ژێ هشیارکرین؛ و دەمێ خودێ ئەم ژ ڤان سزایان هشیارکرین ڕامانا وێ ئەوە کو ئەڤ چەندە ب ئەگەرێ گوننەهێن مە دێ ب سەرێ مە هێت[(١)].

---

(١) بەرێ خۆ بدە: مفتاح دار السعادة لابن القيم (١٤١١/٢)، و فتاوى ابن عثيمين (٣٢٠/١٦)، و فتاوى نور على الدرب.

١٣

ئەردهەژ توشی موسلمان و کافران ژی دبن، و ئەوا ڕوویددەت ل هندەک وەلاتێن موسلمان ژ ئەردهەژێن کوژەک و وێرانکەر؛ دبیت کو ژ وان ئبتیلائا بن یێن کو خودێ پێ گوننەهێن مرۆڤی دغەفرینیت و پلەیێن مرۆڤی پێ زێدەدکەت ل دەڤ خۆ، و دبیت ژی کو ئەڤ ئەردهەژە سزایەک بیت ژ دەڤ خودێ ب ئەگەرێ گوننەهێن مرۆڤان، و دبیت د هەمان دەم و جهدا ئەڤ ئەردهەژە ئبتیلائەک بیت بۆ هندەک مرۆڤان و بۆ هندەک مرۆڤێن دی سزابیت.

وەکی کو خودایێ مەزن دەربارەی دەستەکا ئێکێ گوتی: ﴿ وَلَنَبۡلُوَنَّكُم بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ وَٱلۡجُوعِ

﴿وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ١٥٥﴾ (البقرة:١٥٥)، و گوتی: ﴿كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۗ وَنَبۡلُوكُم بِٱلشَّرِّ وَٱلۡخَيۡرِ فِتۡنَةٗۖ وَإِلَيۡنَا تُرۡجَعُونَ ٣٥﴾ (الأنبياء:٣٥).

و د فەرموودێدا هاتیە کو پێغەمبەر ﷺ دبێژیت:((کارێ مرۆڤێ موسلمان عەجێبیە، و کارێ وی هەمی بۆ وی خێرە، و ئەڤ چەندە بۆ کەسێ نینە ژبلی موسلمانی، ئەگەر خوشیەک بۆ وی پەیدابوو و وی شوکرا خودێ کر ئەڤ چەندە خێرە بۆ وی، و ئەگەر نەخوشیەک ب سەرێ وی هات و وی صەبر کێشا ئەڤ چەندە خێرە بۆ وی))[١].

(١) ئیمامێ موسلم (٢٩٩٩) ڤەدگوهێزیت.

هەرووسا خودێ ﷻ دەربارەی دەستەکا دووێ ژی یا گوتی: ﴿وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ ۝٣٠﴾ (الشورى:٣٠).

و گوتی: ﴿ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعۡضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٤١﴾ (الروم:٤١).

و هەرووسا گوتی: ﴿ءَأَمِنتُم مَّن فِي ٱلسَّمَآءِ أَن يَخۡسِفَ بِكُمُ ٱلۡأَرۡضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ۝١٦﴾ (الملک:١٦).

و دیسان دبێژیت: ﴿أَفَأَمِنَ ٱلَّذِينَ مَكَرُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخۡسِفَ ٱللَّهُ بِهِمُ ٱلۡأَرۡضَ أَوۡ يَأۡتِيَهُمُ ٱلۡعَذَابُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَشۡعُرُونَ ۝٤٥﴾ (النحل:٤٥).

و بڕێکەکا دروست یا بۆ مە هاتیە ڤەگوهاستن کو ل سەردەمێ ئیمام عومەڕی ؓ، ئەردهەژەک ڕوویدا، ئەڤجا ئیمامێ عومەڕ ؓ گوتە خەلکی: ئەرێ هەوە گونەهـ کرن؟ هەوە

لەز تێداكر، ئەگەر ئەڤ چەندە ڕوویبدەتەڤە ئەز دێ ژناڤ هەوە دەركەڤم))[1].

(١) (ابن أبي شيبة) د (المصنف)دا (٨٣٣٥) ڤەدگوهێزیت، و ئیمامێ بەیهەقی ژی د (سنن الكبرى)دا (٤٧٦/٣) ڤەدگوهێزیت.

١٤

ژ ڕەحما خودێ و حیکمەتا وییە ﷻ کو ب ئەگەرێ ئەردهەژان شەهیدان ژێدگریت؛ وەکی کو پێغەمبەری ﷺ گوتی:((**شەهید پێنجن: ئەوێ ب ئەگەرێ طاعونێ بمریت، و ئەوێ ب زکئێشێ بمریت، و ئەوێ بخەندقیت، و ئەوێ ئاڤاهی بسەردابهێت، و ئەوێ د ڕێکا خودێدا بهێتە شەهیدکرن**))[١].

(١) ئیمامێ بوخاری (٦٥٣) و ئیمامێ موسلم (١٩١٤) ڤەدگوهێزن.

١٥

ل دەمێ کو ئایەتێن مەزن و بترس و نەچاڤەرێکری ڕوویددەن، سوننەتە مرۆڤ بلەز بەرەڤ کرنا نڤێژێڤە بچیت، وەکی ڕۆژغەیرینێ و هەیڤغەیرینێ و ئەردهەژی و بریسی و توفان وهرووبایێن بهێز یێن بەردەوام، و هەرووەسا سیپبوونا شەڤێ یان ژی تاریبوونا سپێدێ، و بۆ هەر تشتەکێ ب ڤی ڕەنگی؛ باشترین کار نڤێژە کو مرۆڤ د ڤی دەمیدا بکەت داکو داخازا ڕاکرنا ڤان موصیبەتان پێ ژ خودێ بخوازیت.

و ئەڤە مەزهەبێ حەنەفیانە، و هەرووەسا ژ ئیمام ئەحمەدی ژی ئەڤ چەندە هاتیە

ڤەگوهاستن، و شێخێ ئیسلامێ (ابن تیمیة) ژی ئەڤێ بۆچوونێ دهەلبژێریت[1].

و پێغەمبەری ﷺ **((ئەگەر تشتەک ب سەری هاتبا دا نڤێژێ کەت))**[2].

ئەڤجا د شەریعەتیدا کا چەوا ل دەمێ ڕۆژگەیرینێ و هەیڤگەیرینێ پێدڤیە مرۆڤ بلەز بەرەڤ کرنا نڤێژێڤە بچیت، ب هەمان شێوە ل دەمێ ڕوویدانا ئەردهەژان ژی پێدڤیە مرۆڤ هەمان تشت بکەت؛ وەکی کو د فەموودێدا هاتی پێغەمبەری ﷺ گوتی:**((هندیکە ڕۆژ و هەیڤن دوو ئایەتن ژ ئایەتێن خودێ، خودێ پێ بەندەیێن خۆ دترسینیت ... ئەڤجا ئەگەر هەوە تشتەک ژ وی چەندێ دیت هوین نڤێژێ بکەن،**

(١) بەرێ خۆ بدە: (بدائع الصنائع) یا (کاسانی) (١/٢٨٢)، و (کشاف القناع) یا (بهوتی) (٢/٦٧).
(٢) (أبو داود) (١٣١٩) ڤەدگوهێزیت.

و دوعا ژ خودێ بکەن هەتاکو خودێ ئەوێ چەندێ ژ سەر هەوە ڕادکەت))[1].

(١) ئیمامێ بوخاری (١٠٤١) و ئیمامێ موسلم (٩١١) ڤەدگوهێزن.

١٦

زانا ل سەر وێ چەندێ نەدرێككەفتینە: ئەرێ بۆ ئەردهەژێ نفێژەک تایبەت هەیە دەمێ کو ڕوویددەت بهێتەکرن، و خەلک هەمی بۆ وێ کوم ببن، یان ژی بتنێ نفێژێ بکەن ؟

هندەک زانا ددەنە دیارکرن کو د شەریعەتیدا نفێژا ئەردهەژێ یا ب جەماعەتە و ب هەمان شێوێ نفێژا ڕۆژغەیرینێیە، دێ دوو ڕکاعەت تێدا هێنەکرن، و بۆ هەر ڕکاعەتەکێ ژی دێ دوو ڕکوع و سجود تێدا هێنەکرن.

و ئەڤە مەزهەبێ حەنبەلیایە بۆ ئەردهەژێن بەردەوام، و شێخێ ئیسلامێ ژی (ابن تیمیة) ڤێ گوتنێ دهەلبژێریت بۆ هەر ئایەتەکێ ژ ئایەتێن خودێ، هەرووەسا شێخ (ابن عثیمین)

ژی ڤێ بۆچوونێ ب سەر هەمی بۆچوونێن دی دئێخیت[1].

و برێکەکا دروست ژ (ابن عباس)ی ﵁ هاتیە ڤەگوهاستن، دەمێ کو ئەردهەژیان ڕوویدای ئەوی نڤێژ کر ل بەصرا، و قنوتا وێ(قیام) درێژکر، پاشی چوو ڕکوعێ، پاشی ڕابووڤە و قنوتەکا درێژ کر، پاشی چوو ڕکوعێ، پاشی ڕابووڤە و قنوتەکا درێژ کر، پاشی چوو ڕکوعێ و پاشی سوجدە بر، پاشی ڕابووڤە و ڕوکاعەتا دووێ ب هەمان شێوێ ڕوکاعەتا ئێکێ کر، ئەڤجا ب ڤی ڕەنگی نڤێژا وی بوو شەش ڕکوع و چوار سوجدە.

---

(١) بەرێ خۆ بدە: (الاختيارات العلمية) (ل٨٤)، و (كشاف القناع) يا (بهوتي) (٦٦/٢)، و (الشرح الممتع) (١٩٥/٥).

پاشی (ابن عباس)ی ﷺ گوت:((نڤیژا ئایەتان یا ب ڤی ڕەنگیە))[1].

و د مەزهەبێ شافعیدا سوننەتە مرۆڤ نڤیژا ئەردهەژێ وەکی هەمی نڤیژێن دی یێن ڕۆژانە بکەت(ئانکو هەر ڕوکاعەتەکێ ڕکوعەک و سوجدەک تێدابیت)، و دگەل هندێ مرۆڤ ب ترس و خۆشکاندنڤە دوعا ژ خودێ بکەت[2].

(١) ئیمامێ بەیهەقی د (سنن الکبری)دا (٤٧٨/٣) ڤەدگوهێزیت.
(٢) بەرێ خۆ بدە پەڕتوکا (الأم) یا ئیمامێ شافعی (٥٣٥/٢)، و (المجموع) یا ئیمامێ نەوەوی (٥٥/٥)، و (نهایة المحتاج) یا (الرملي) (٤١٢/٢).

١٧

ل دەمێ ڕوویدانا ئەردهەژان و هەر ئایتەکا دی یا خودێ سوننەتە: مرۆڤ ب خۆشکاندنڤە بەرەڤ خودێڤە بچیت، و ل خۆ بزڤڕیت و دەستا ژ گوننەهان بەردەت و هەر زوی تەوبە بکەت و داخازا ژێبرنا گوننەهان ژ خودێ بخوازیت، و د دوعاییێن خۆدا گەلەک یێ ڕژد و موکوم بیت و دووبارە بکەت، و زکرێ خودێ بکەت و صەدەقا بدەت، و هەر ئەگەرەکێ دی یێ کو بەلاێ و موصیبەتا ژ وی بدەتە پاش بکاربینیت.

خودایێ مەزن ﷻ دبێژیت: ﴿ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعۡضَ ٱلَّذِي عَمِلُواْ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ٤١﴾ (الروم:٤١).

دیسان دبێژیت: ﴿فَلَوۡلَآ إِذۡ جَآءَهُم بَأۡسُنَا تَضَرَّعُواْ وَلَٰكِن قَسَتۡ قُلُوبُهُمۡ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ مَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ٤٣﴾ (الأنعام:٤٣).

و دبێژیت: ﴿وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمۡ وَأَنتَ فِيهِمۡۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ مُعَذِّبَهُمۡ وَهُمۡ يَسۡتَغۡفِرُونَ ٣٣﴾ (الأنفال:٣٣).

و د فەمووودا ڕۆژغەیرینێدا هاتیە پێغەمبەر ﷺ دبێژیت: **((ئەڤ ئایەتێن هەنێ یێن کو خودێ دهنێریت، بۆ مرن یان ژیانا کەسێ ڕوویناده‌ن، بەلکی خودێ پێ بەندەیێن خۆ دترسینیت، ئەڤجا ئەگەر هەوە تشتەک ژ وی چەندێ دیت؛**

بلەز و بترسڤە زکرێ خودێ بکەن و داخازا ژێبرنا گوننەهان ژ خودێ بخوازن و دوعا ژێ بکەن))[1].

و د فەرموودەکا دیدا هاتیە پێغەمبەر ﷺ دبێژیت:**((ئەڤجا ئەگەر هەوە ئەڤ چەندە دیت: دوعا ژ خودی بکەن، و تەکبیرا بکەن، و نڤێژا بکەن، و صەدەقا بدەن))**[2].

هەروەسا ل سەردەمێ (ابن مسعود)ی رضي الله عنه باژێرێ کوفە هەژیا، ئەڤجا وی گوت:((ئەی گەلی خەلکی، خودێ یێ داخازا ل خوٚ زڤرینێ ژ هەوە دکەت، ئەڤجا ل خوٚ بزڤرن))[3]، ئانکو ل وی بزڤرن ب رێکا دەستبەردانا ژ گوننەهان و تەوبێ و داخازا ژێبرنا گوننەهان ژ وی و ل خوٚ زڤرینێ.

---

(١) ئیمامێ بوخاری (١٠٥٩) و موسلم (٩١٢) ڤەدگوهێزن.
(٢) ئیمامێ بوخاری (١٠٤٤) و موسلم (٩٠١) ڤەدگوهێزن.
(٣) تفسير الطبري (٦٣٨/١٤).

و زانایی مەزن (ابن رجب الحنبلي) دبێژیت:((ژ هندەک زانایێن شامێ بۆ مە هاتیە ڤەگوهاستن: دەمێ کو ئەردهەژیان ڕوویددان ئەوانا فەرمان ل خەلکی دکر کو ئەو تەوبە بکەن و داخازا ژێبرنا گونەهان ژ خودێ بخوازن، و بۆ ڤێ چەندێ لێک کوم ببن.

و ژ عومەرێ کوڕێ عبدالعزیزی دهێتە ڤەگوهاستن کو وی نامەک بۆ خەلکێ ئەمصار نڤیسی و گوت: ئەڤ ئەردهەژە تشتەکە خودێ ب ئەگەرێ کریارێن بەندەیێن خۆ ددەتە وان، و من بەری نوکە بۆ فلان جهی نڤیسی بوو کو ل فلان ڕۆژێ بدەرکەڤن، ئەڤجا هەچیێ ژ هەوە شیا بلا صەدەقا بدەت چونکو خودێ یا گوتی: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ١٤﴾(الأعلى:١٤)[١].

(١) فتح الباري (٩/٢٥١).

١٨

شێخێ ئیسلامێ (ابن تیمیة) دبێژیت: سوننەت د ئەگەرێن باشیێ و خرابیێدا ئەوە: کو مرۆڤ بۆ ئەگەرێن باشیێ و خێرێ یێن دیار کارێن چاک بکەت داکو خودێ باشیێ و خێرێ بینیتە رێکا مرۆڤی، و بۆ ئەگەرێ خرابیێ یێن دیار مرۆڤ عیبادەتان بکەت داکو خودێ خرابیێ ژ رێکا مرۆڤی بدەتە پاش))[١].

(١) مجموع الفتاوى (٣٥/١٧٠).

١٩

د سوننەتێدا چ دوعایێن تایبەت نینن ب دەمێ ڕوویدانا ئەردهەژانێ، بەلکو هەما هەر دوعایەکا مرۆڤی بڤێت و دزانیت کو دێ خودێ پێ ئەوێ مەصیبەتێ ژ سەر مرۆڤی ڕاکەت، دهێتەکرن؛ ئەو دوعایێن کو پێدڤیە داخازا دلوڤانی و هاریکاریا خودێ تێدا بیت، و داخازا ڕاکرنا نەخوشیێ ژ سەر مرۆڤی تێدا بیت، داکو خودێ وێ بەلایێ ڕاکەت و ژناڤببەت.

٢٠

د شەریعەتێ ئیسلامێدا دەمێ کو ئەردهەژ ڕوویددەن و مرۆڤ د نڤێژا ب جەماعەت یان خودبێدابیت، دەستویری یا هەی ئەو نڤێژا خۆ بهێلیت، ئەگەر ئەو ژ خۆ یان خێزانا خۆ یان ماڵێ خۆ بترسیت، ئەڤجا چ د دەمێ ڕوویدانا ئەردهەژێدا بیت یان ژی پشتی هینگێ؛ چونکو ئەردهەژ جورەکێ ترسێیە[1].

(١) بەرێ خۆ بدە: (المجموع) یا ئیمامێ نەوەوی (٢٠٦/٤)، و (الإنصاف) یا (المرداوي) (٢٠٣/٢).

٢١

هەرووەسا د شەريعەتيدا ئەو كەسێ ژ خۆ يان خێزانا خۆ يان ماڵێ خۆ بترسيت، بۆ وی دروستە د دەمێ ئەردهەژاندا ئەو نڤێژا جەمع بكەت(هەروەكی كا چەوا د سەفەرێدا نڤێژ دهێنە جەمع كرن)، ئەڤجا بۆ وی دروستە نڤێژا نيڤرو و ئێڤاری پێكڤە كوم بكەت، و نڤێژا مەغرەب و عەيشا ژی پێكڤە كوم بكەت، و ئەو دشێت ڤێ چەندێ بكەت هندی كو هێلانا (جەمع)كومكرنا نڤێژان بۆ وی يا ب زەحمەت بيت[1].

(١) بەرێ خۆ بدە: (أعذار الجمع بين الصلاتين: الإنصاف) يا (المرداوي) (٣٣٦/٢)، و (كشاف القناع) يا (بهوتي) (٥/٢).

٢٢

لێگەڕیان ل ڕەوشا کەش و هەوای و زانینا وان و دەمێن ڕۆژغەیرینێ و هەیڤغەیرینێ، و دەمێن هاتنا بارانێ، و ڕوویدانا ئەردهەژان، و هڕوباییێن بهێز، و پێشبینیا ڤان ڕوویدانان ناچیتە دبن وێ چەندێڤە کو مرۆڤی باوەریا هەی ستێر کارتێکرنێ ل کەش و هەوای دکەن(التنجیم) و هەرووەسا ناچیتە د بوارێ هندێدا ژی کو مرۆڤ بێژیت ئەز غەیبێ دزانم(ادعاء علم الغیب)؛ ئانکو چ گوننەه تێدا نینە، چونکو ئەڤ پێشبینیە ل سەر بنیاتێ هەستەوەر و ئەزموون و سەربوڕ و بەرێخودانا سوننەتێن خودێ یێن گەردونی دهێنە دانان، ئەڤجا هندەک جاران دروست

دەردکەڤن و هندەک جاران ژی خەلەت، و ل سەر بنەمایێ وێ هزرێ نەهاتینە دانان ئەوا کو دبێژیت ستێرا کاریگەری یا ل سەر کەش و هەوای هەی.

وئەڤ زانین و پێشبینیە هەڤدژی وێ چەندێ نینن کو ڕۆژگەیرین و هەیڤگەیرین و ئەردهەژ هندەک ئایەتن ژ ئایەتێن خودێ، ئەوێن کو خودێ پێ بەندەیێن خۆ دترسینیت، داکو ل خودایێ خۆ بزڤڕن و ل سەر گوهداریا وی ڕاستەڕێ ببن[١].

(١) بەرێ خۆ بدە: (فتاوى اللجنة الدائمة) (١/٨،٦٣٥،٦٣٤/٣٢٣)، و (القول المفيد) يا (ابن عثيمين)ى (١/٥٣١).

و ل دووماهیێ ئەم داخازێ ژ خودێ دکەین
مە ڕاستەڕێ بکەت ل سەر وێ چەندا کو ئەو
حەژێ دکەت و ژێ ڕازی دبیت، و ئەم خۆ ب
خودێ دپارێزین ژ بەلاٚ و موصیبەتێن ئاشکەرا
و ڤەشارتی
و الحمدلله رب العالمین